

LJUDSKA PRAVA I PORODIČNI ODNOSI U KONTEKSTU SAVREMENIH OBLIKA NASILJA

Autor: MIRJANA SUBOTIĆ

e-mail: mirjanasubotic02@gmail.com

Mentor: prof. dr Velibor Bajić, prof. dr Siniša Karan

Naziv ustanove u kojoj je obavljeno istraživanje: Slobomir P univerzitet

Fakultet za bezbjednost i zaštitu Univerziteta u Banjoj Luci

Uvod: Savremeno društvo suočava se sa složenim izazovima koji se ogledaju u narušavanju porodičnih odnosa i pojavom različitih oblika nasilja u porodici.

Cilj: Cilj je sagledavanje aktuelnih izazova u oblasti zaštite ljudskih prava kroz multidisciplinarni pristup rasvjetljavanja uloge institucija u prevenciji nasilja.

Materijal i metode: Istraživanje se oslanja na analizu pravnih dokumenata, statističkih izvještaja Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske i relevantne literature iz oblasti krivičnog prava.

Rezultati: U 2024. godini prijavljeno je 1070 slučajeva nasilja u porodici, što predstavlja smanjenje za 10,3% u odnosu na prethodnu godinu. Učinioci nasilja su u 92,9% slučajeva muškog pola, najzastupljeniji muškarci starosti od 41 do 50 godina.

Zaključak: Nasilje u porodici predstavlja multidimenzionalni problem koji zahtijeva integrisani pristup kroz jačanje svijesti društvene zajednice i unapređenje institucionalnih kapaciteta.

Ključne riječi: nasilje u porodici, ljudska prava, krivično djelo, prevencija.

UVOD

Savremeno društvo suočava se sa složenim izazovima koji se ogledaju u narušavanju porodičnih odnosa, kršenju ljudskih prava i sloboda, te pojavom različitih oblika nasilja. Porodica, kao osnovna ćelija društva, istovremeno je prostor podrške i razvoja, ali i potencijalnog konflikta. Psihološki procesi unutar porodice, dinamika međusobnih odnosa i djelovanje aktera akcionih nacionalnih planova (ANP) značajno utiču na mogućnost prevencije i rješavanja nasilnih obrazaca ponašanja.

Cilj istraživanja je da se sagledaju aktuelni izazovi u oblasti zaštite ljudskih prava i sloboda u kontekstu porodičnih odnosa, te da se kroz multidisciplinarni pristup rasvijetli uloga institucija, stručnjaka, društvene zajednice u prevenciji nasilja. Poseban naglasak stavlja se na povezivanje teorijskih znanja i praktičnih iskustava, kako bi se doprinijelo unapređenju postojećih politika, jačanju podrške porodici i afirmaciji ljudskih prava u savremenom društvu.

Još uvijek ne postoje konzistentna i cjelovita mišljenja o pojmu i prirodi ljudskih prava, iako su posljednjih godina u tom kontekstu učinjeni značajni pomaci. Ovo posebno zbog činjenice da njihova sadržina, pored pravnih, uključuje i veoma kompleksne vanpravne, posebno politikološke, sociološke i kulturološke elemente. Zbog toga je za njihovo potpuno razumijevanje neophodno razmatranje širih kulturno-filozofskih i socio-politikoloških pretpostavki koje utiču na nastanak, prirodu tumačenja, primjenu i kršenje ljudskih prava.

Šta su ljudska prava veoma je složeno pitanje, mnogo složenije nego što na prvi pogled izgleda. U uslovima različitih kultura i civilizacija, te nesavršenih mehanizama implementacije, ovo pitanje je suštinsko i vrlo praktično.

Klasična ustavnopravna teorija određuje ljudska prava kao „subjektivna javna prava

koja posjeduju građani u odnosu na državnu vlast". Ona predstavljaju svojevrsnu branu, granicu protiv zloupotreba državne vlasti, kao i najvažniji mehanizam njene kontrole i ograničenja. Ljudska prava se ostvaruju ili krše u jednom krajnje neravnopravnom, hijerarhizovanom, vertikalnom društvenom odnosu, građani – državna vlast.

Ljudska prava nastaju kao prirodna, jer ih čovjek stiče činjenicom rođenja, a ne voljom ili milošću države. Ostvaruju se u odnosima sa drugim ljudima i državnom vlašću, unutar ustavnopravnog i međunarodnopravnog poretka. Time se njihova struktura nužno dopunjuje različitim pozitivnim sociološko-politikološkim sadržajem. Dakle, nisu sva subjektivna prava koja pripadaju pojedincima i ljudska prava. „Ljudska prava su samo ona subjektivna prava, koja se ne duguju državi i njenoj volji, već ih ljudsko biće ima samim tim što je ljudsko biće, dakle nezavisno od države i objektivnog prava koga ona stvara“ (Dmičić i Glodić, 2008).

Poštovanje ljudskih prava je vrlo bitan uslov normalnog i regularnog funkcionisanja svakog državnopravnog poretka i društva, faktor od koga u velikoj mjeri zavisi njegov opšti razvoj i napredak. Praksa potvrđuje pravilo da su društva zasnovana na ovakvom konceptu ljudskih prava, ekonomski, socijalno i kulturno najrazvijenija. Vrlo su rijetki izuzeci da su države i društva koja ne poštuju ljudska prava i slobode postigla značajni nivo ekonomskog, socijalnog i kulturnog razvoja (Dmičić i Glodić, 2008).

PODJELA (KLASIFIKACIJA) PRAVA I SLOBODA ČOVJEKA I GRAĐANINA

U prvim ustavima nije ni bilo odredaba o pravima i slobodama, pa ni njihove kvalifikacije. Međutim, devetnaesti i dvadeseti vijek karakteristični su po promjenama u konstituisanju novih država i donošenju ustava. Uporedo s tim, snažno se razvila filozofska, politička i pravna misao o potrebi zaštite čovjeka, tj. da se moraju utemeljiti i zaštititi njegova prava i slobode. Postoji oko 190 država i skoro toliko ustava i u većini njih regulisana su prava i slobode građana (Dmičić i Glodić, 2008).

Uopšte uzevši, sva ljudska prava i osnovne slobode mogu se svesti u četiri grupe:

1. Lična prava i slobode – Lična prava i slobode ulaze u red osnovnih i javljaju se u svim ustavnim sistemima, jer se njima štite osnovni fizički, moralni i duhovni integritet čovjeka. Ova prava su, istorijski gledano, najstarija i predstavljaju temelj svih drugih prava, naročito od vremena buržoazijskih revolucija. Mnogi ustavi u svijetu stavljaju u sam vrh lična prava i slobode, u koja spadaju: pravo na život, pravo na jednakost ljudi, sloboda čovjeka, prava ličnosti na zaštitu dostojanstva i integriteta, sloboda kretanja i nastanjivanja, pravo čovjeka u postupku pred državnim organima, nepovredivost stana, sloboda misli i opredjeljenja, sloboda savjesti i vjeroispovijesti, nepovredivost tajne pisma, pravo na zaštitu podataka o ličnosti, sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti, sloboda nauke i umjetnosti (Dmičić i Glodić, 2008).
2. Politička prava i slobode – Politička prava su građanska prava. Ona su restriktivna jer njihova širina zavisi naročito od dostignutog nivoa demokratije, oblika državnog uređenja, tipa društva. Cilj afirmacije političkih prava i sloboda građana je ograničavanje nosilaca javne vlasti. Vremenom se stvorio širok demokratski (politički) front koji je institucionalizovan naročito kroz organe parlamentarne demokratije, čije funkcionisanje predstavlja veliki korak u pravcu ostvarivanja i zaštite prava i sloboda građana. To su biračko pravo, sloboda udruživanja, sloboda govora i javnog istupanja, sloboda zbora i javnog okupljanja, sloboda štampe i drugih vidova javnog izražavanja, pravo na predstavke, peticije i prijedloge, pravo na javnu kritiku, pravo na državljanstvo.
3. Ekonomsko-socijalna prava i slobode – Ova prava su „mlađa“ i spadaju u tzv.

drugu generaciju prava i sloboda. Afirmacija ovih prava javlja se u doba izlaska iz liberalnog perioda u period tzv. zrelog građanskog društva, kada država preuzima značajnu ulogu u ekonomsko-socijalnoj sferi. Tome su doprinijeli radnički i socijalni pokreti, posebno oni iz devetnaestog vijeka. Ekonomsko-socijalna prava i slobode su: pravo svojine, pravo nasljeđivanja, pravo na rad, pravo na ograničeno radno vrijeme, pravo na zaštitu na radu, pravo na osiguranje, pravo na štrajk. Socijalna prava su: pravo na zaštitu zdravlja, pravo invalida na posebnu zaštitu, pravo na zaštitu majke, djece i porodice, pravo na školovanje.

4. Nova i posebna prava i slobode su ekološka prava, prava u oblasti upravljanja, prava i slobode etničkih grupa i nacionalnih manjina, prava i slobode stranaca i lica bez državljanstva (Dmičić i Glodić, 2008).

USTAVNE DUŽNOSTI I ODGOVORNOSTI ČOVJEKA I GRAĐANINA

Nivo demokratičnosti nekog državnog uređenja ogleda se naročito u tome koliko građani učestvuju u vršenju vlasti i upravljanju i koji se oblici pri tom koriste. Ustavom se garantuju prava i slobode građanima i njihovo učešće u svim oblicima državne vlasti (zakonodavnoj, izvršnoj, sudskoj i upravnoj) (Dmičić i Glodić, 2008).

Prava i slobode čovjeka i građanina se ostvaruju, a dužnosti izvršavaju neposredno na osnovu ustava, osim onih za koje je ustav predvidio da se uslovi za njihovo ostvarivanje utvrđuju zakonom. Ljudi su istovremeno nosioci prava i sloboda, dužnosti i odgovornosti. Čovjek ne može imati samo prava, on mora imati i odgovornosti i dužnosti. Ustav Republike Srpske utvrđuje sljedeće dužnosti:

1. Dužnost je svih i svakoga da se pridržava ustava i zakona;
2. Dužnost je svakoga da poštuje prava i slobode drugih;
3. Dužnost je pravo građana da učestvuje u odbrani zemlje;
4. Dužnost je svakoga da plaća porez;
5. Dužnost je svakoga da savjesno i odgovorno vrši javnu dužnost;
6. Dužnost čuvanja životne okoline;
7. Dužnost pružanja pomoći drugome u nevolji;
8. Dužnost i obaveze stranaca (Dmičić i Glodić, 2008).

ŠTA SE PODRAZUMIJEVA POD FIZIČKIM NASILJEM U PORODICI?

Nasilje u obliku fizičkog napada je najprepoznatljivije i čini najveći dio svih poznatih slučajeva nasilja u porodici. Ono je opšteprisutno, najlakše ga je uočiti i dokazati. Žrtva je najdirektnije izložena agresiji učinioca. Ovaj vid nasilja donosi fizičku patnju i dovodi žrtvu u stanje ugroženosti i straha za fizički integritet. Može se definisati kao svaki fizički napad koji je usmjeren na ugrožavanje fizičkog integriteta osobe. Ono obuhvata napade, prijetnje, pokušaje i izvršenja nasilnih radnji (Šćepović i Lepir, 2023).

Teži oblici fizičkog nasilja mogu završiti ugrožavanjem života i ubistvom. Konačan ishod svakog čina fizičkog nasilja jeste ugnjetavanje i uspostavljanje kontrole nad osobom upotrebom fizičke sile ili prijetnjom njome, a manifestuje se povredama na tijelu ili strahom od zadobijanja istih. Uglavnom su to povrede izazvane rukama (šakama), nogama, oružjem, predmetima ili zloupotrebom mehaničkih naprava, električnih uređaja ili hemijskih sredstava, a povrede na tijelu žrtve ukazuju na to da je učinjeno fizičko nasilje.

Nekoliko najučestalijih agresivnih postupaka koji dovode do fizičkih povreda kod žena su: guranje, šamaranje, udaranje, čupanje kose, bacanje predmeta prema ženi ili blizu nje, sve do incidenta opasnih po život, poput prijetnji ili pucanja na ženu vatrenim oružjem,

kao i napada i ubadanja nožem ili drugim oštrim predmetima. Fizičkim nasiljem smatraju se i nasilne radnje koje ne ostavljaju vidljive povrede, ali za posljedicu imaju ugroženost fizičkog integriteta žrtve, kao što su opasna oružja, uništavanje lične imovine, uskraćivanje sna, hrane ili vode (Šćepović i Lepir, 2023).

U tom smislu, fizičko nasilje treba posmatrati šire od samog čina neposrednog nanošenja povreda. Ono ima svoje produženo djelovanje kroz psihičke posljedice koje ostavlja na mentalno zdravlje žrtve. Posebno su tome izložena djeca, starije i iznemogle osobe. Fizičko nasilje koje se dešava neposrednom prijetnjom fizičke sile najlakše je prepoznati. Ono sa sobom donosi vidljive i lako prepoznatljive tragove, što olakšava njegovo procesuiranje u dokazivanju krivičnog djela.

Modrice, hematomi, ogrebotine, posjekotine, rane, prelomi i sl. na tijelu žrtve jesu pokazatelji koji upućuju na to da je izvršeno fizičko nasilje. Pojedini autori razlikuju „lakše” i „teže” oblike fizičkog nasilja. Neki od lakših oblika fizičkog nasilja, kao što su šamari i batine, nerijetko su društveno prihvatljivi i smatraju se „normalnim” jer proizlaze iz tradicionalističkih shvatanja vaspitanja djece i upražnjavanja uobičajenih partnerskih odnosa koji se nalaze u dubokoj sferi privatnosti. Teški oblici fizičkog nasilja u porodici manje se tolerišu i podložni su bržem reagovanju institucija sistema. Povrede ovog tipa fizičkog nasilja u pravilu zahtijevaju medicinsku obradu.

Cilj svakog akta fizičkog nasilja jeste nanošenje fizičkog bola. Moglo bi se reći da je fizička patnja ključni element koji određuje fizičko nasilje kao posebnu vrstu unutar interpersonalnog nasilja, a da su dominacija i potčinjenost konačni ishodi fizičkog zlostavljanja. Uzroci fizičkog zlostavljanja u porodici mogu biti različiti. Oni proizlaze iz sadejstva individualnih određenja i karakternih crta ličnosti, društvenih i moralnih vrijednosti zajednice u kojoj se nasilje dešava i rizika koji proizlaze iz različitih sociopatoloških ponašanja, kao što su alkoholizam, narkomanija, prostitucija i kriminalitet (Šćepović i Lepir, 2023).

Fizičko nasilje u porodici, kada se jednom desi, gotovo u pravilu postaje sastavni dio budućih porodičnih odnosa. Ono obično ima ciklični tok i promjenjiv intenzitet. Ponavlja se u intervalima, što znači da postoje faze kada se intenzitet smanjuje i povećava. Činjenica da je fizičko nasilje u porodicama iz tradicionalističkih kultura opšteprisutna pojava ima za posljedicu prikrivanje pravih uzroka nasilja.

Pod plaštom kulturološke posebnosti i „uobičajenog” ponašanja u porodičnim odnosima, nasilje potraje duži period, žrtva se „navikne”, te polako prešutno prihvati „lakše” oblike fizičkih napada. Tome doprinosi moralna osuda prijavljivanja, ali i intertnost nadležnih institucija u procesuiranju ovih slučajeva. Upravo su to neki od razloga nedovoljne institucionalne vidljivosti fizičkog nasilja u porodici kod takvih zajednica (Šćepović i Lepir, 2023).

Poseban oblik fizičkog nasilja u porodici dešava se kroz formu fizičkog kažnjavanja kao vaspitnog metoda prema djeci. Iako međunarodni dokumenti i pravni akti jasno govore o zabrani svih oblika nasilja nad djecom, primjena „batina” u porodičnom vaspitanju i dalje se nalazi u sivoj zoni većine zajednica u svijetu. Zašto je tolerantnost društva prema fizičkom kažnjava-

Slika 1. Nasilje u porodici

nju djece od strane roditelja i dalje prisutna? Razloge vjerovatno treba tražiti više u kulturološkom obrascu nego u pravnim normama. Nasilje nije i ne može biti opcija. Za nasilje nema oproštaja (Šćepović i Lepir, 2023).

KAKO SE MANIFESTUJE PSIHIČKO I EMOCIONALNO NASILJE U PORODICI?

Psihičko nasilje je ubjedljivo teže nego fizičko. Posljedice koje ostavlja su trajne; one se ne zacjeljuju i nikada se ne zaboravljaju. Žrtva poslije nasilja više nikada nije i ne može da bude ista. Psihičko i emocionalno nasilje podrazumijeva svjesne radnje i postupke koji su usmjereni prema mentalnoj i emocionalnoj destabilizaciji osobe. Psihičko nasilje uključuje radnje koje stvaraju osjećaj straha, dok je emocionalno nasilje vezano za gubitak samopoštovanja (Šćepović i Lepir, 2023).

Psihičko nasilje definiše se kao „namjerno ponašanje koje ozbiljno narušava psihički integritet nekog lica prinudom odnosno prijetnjama. i psihičko i emocionalno nasilje uključuje akte verbalnih napada i neprijateljskih ponašanja, kao što su: vrijeđanje, zastrašivanje, prijetnje, ismijavanje, vikanje, obezvređivanje i ponižavanje, stvaranje osjećaja krivice, stalno kritikovanje, nazivanje pogrdnim imenima, javno ponižavanje žrtve, izolacija žrtve, obeshrabrivanje bilo kakvih samostalnih aktivnosti iskazima ljubomore i sl.

Takođe, psihičkim i emocionalnim nasiljem mogu se smatrati posljedice drugih nasilnih radnji koje izazivaju psihičku i mentalnu destabilizaciju ličnosti. Tako, na primjer, fizičko povređivanje, zatvaranje, uskraćivanje lijekova, prisiljavanje na intimne odnose, uništavanje ličnih stvari, agresivno ponašanje prema kućnim ljubimcima ili dragim osobama mogu izazvati psihičke i emocionalne traume kod žrtve, čije se posljedice mogu osjećati godinama.

Isto tako, radnje koje ugrožavaju ličnu, ekonomsku i socijalnu bezbjednost žrtvinih bliskih osoba mogu kao posljedicu imati stvaranje stanja psihičke i emocionalne neuravnoteženosti. Takođe, zabranjivanje ostvarivanja socijalnih kontakata, proganjanje, zabrana rada, finansijsko iskorištavanje i dr. nose rizike od dodatnog zlostavljanja žrtve, koje ima svoje psihičke i emocionalne korijene (Šćepović i Lepir, 2023).

Psihičko nasilje je najčešći vid nasilja u porodici, ali istovremeno i najteže uočljiv. Ono je najviše prisutno u intimnim i partnerskim vezama. Što je vrijeme izloženosti duže, žrtva će imati teže posljedice, nerijetko dovoljno ozbiljne da budu uzrok hroničnih psihijatrijskih oboljenja, a ponekad i uzrok samoubistva. Psihološkom nasilju u porodici treba pripisati i posljedice ekonomskog nasilja.

Osnova ekonomskog nasilja nalazi se u manifestaciji moći i dovođenju drugih članova porodice u ekonomsku zavisnost i podređenost kako bi se, putem materijalnih sredstava (novca) provodila volja učinioca nasilja, obično muškarca, koji raspolaže najvećim dijelom materijalnih i finansijskih resursa u porodici. Posebna podgrupa psihičkog nasilja jeste verbalno uznemiravanje, uhođenje i provjeravanje. Ovom obliku nasilja mogu biti izloženi svi članovi porodice, mada je ono specifično za nasilje među supružnicima, odnosno među intimnim partnerima. Podjednako i u istom intenzitetu pogođena su oba pola, i žene i muškarci (Šćepović i Lepir, 2023).

SLOŽENOST POJAVE SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA U PORODICI

Seksualno nasilje je univerzalni društveni problem koji je prisutan u svim istorijskim epohama i u svim društvima. Rasprostranjenost seksualnog nasilja govori o njegovoj opštoj prisutnosti u društvu i danas. Iako se svijest o opštedruštvenoj neprihvatljivosti takvog ponašanja značajno promijenila, seksualno nasilje i dalje ostaje veoma prisutno, sa tendencijom intenziviranja. Ono se najmanje prijavljuje i najređe procesuiraju, posebno

ako traje duže vrijeme (Šćepović i Lepir, 2023).

Seksualno nasilje očituje se kao seksualni napad, što podrazumijeva upotrebu fizičke ili druge sile (manipulacija, strah, ekonomska prisila i dr.) za postizanje ili pokušaj seksualne penetracije, uključujući silovanje, kao njegov najekstremniji oblik. Ono u sebi inkorporira fizičko, psihičko i emocionalno nasilje u jedan ili više nasilnih napada koji ostavljaju dalekosežne posljedice na žrtvu i njenu okolinu.

Njime su pogođene sve osobe, bez obzira na njihov materijalni, ekonomski ili obrazovni status, etničku ili kulturološku pripadnost. Ono je u svojoj prirodi rodno uslovljeno nasilje jer se dešava u polju intimnosti i na relaciji polnih i rodnih uloga koje osobe imaju kao ljudska bića. Najčešće su pogođene žene i mlađe osobe (Šćepović i Lepir, 2023).

Najteži oblik seksualnog nasilja dešava se prema osobama koje zbog svog zdravstvenog stanja, invaliditeta ili životne dobi nisu u mogućnosti da se odupru nasilniku. Posebno su takvim oblicima nasilja izložena djeca. Seksualno nasilje u porodici jeste poseban oblik nasilja koje se dešava između osoba koje su vezane intimnim ili krvnim vezama. Ono se može desiti u bilo kojoj dobi, uključujući i djetinjstvo, a mogu ga učiniti roditelji, supružnici, poznanici i stranci, kao i intimni partneri (Šćepović i Lepir, 2023).

DA LI JE ZANEMARIVANJE ILI NEMAR NASILJE U PORODICI?

Zanemarivanje se definiše kao konstantno propuštanje brige o osnovnim potrebama onih o kojima se brinu druge osobe. Prepoznaje se kao kontinuirano namjerno ili nenamjerno uskraćivanje hrane, lijekova, održavanja lične higijene, zdravstvene zaštite, njege i bezbjednosnog nadzora. Zanemarivanjem u porodici uskraćuje se zaštita životnih i mentalnih potreba članova porodice. Zanemarivanjem su pogođeni: dojenčad, djeca, osobe s invaliditetom, bolesni, starije i nemoćne osobe, osobe s mentalnim poremećajima, te druge osobe koje su najčešće zbog zdravstvenog ili socijalnog stanja u potrebi za brigom drugih.

Zanemarivanje se često identifikuje kao jedan od najdominantnijih oblika nasilja nad djecom i ono se prepoznaje kao uskraćivanje djeteta za brigu o vaspitanju, obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i njezi. Osobe koje vrše nasilje zanemarivanjem unutar porodice jesu roditelji, staratelji ili drugi članovi porodice, a u sistemima zaštite, podrške i njegovanja to je osoblje bolnica i domova za djecu bez roditeljskog staranja (Šćepović i Lepir, 2023).

Zanemarivanje starijih osoba u porodicama najčešće se vrši nenamjerno, dok namjerno zanemarivanje možemo susresti više u bolnicama i ustanovama za smještaj, kao što su domovi za starije osobe, domovi za nezbrinutu djecu, dnevni centri i sl. Zanemarivanje nalazimo i na nivou zajednice i sistema. Ukoliko institucije vlasti godinama ne usklađuju iznose socijalnih prestacija sa životnim potrebama ili ne obezbjeđuju usluge korisnicima sistema socijalne, zdravstvene i invalidske zaštite, tada možemo govoriti o sistemskom zanemarivanju socijalno osjetljivih kategorija stanovništva.

Porodičnim zakonom Republike Srpske ustanovljena je obaveza državnih organa da preduzmu mjere za zaštitu djeteta od svakog oblika zanemarivanja, nasilja i zlostavljanja i od svake vrste eksploatacije. U Krivičnom zakoniku Republike Srpske, u odjeljku Napuštanje nemoćnog člana lica, stoji da se „ima kazniti zatvorskom kaznom svakog koji je ostavio bez pomoći u stanju ili prilikama opasnim za život ili zdravlje nemoćnu osobu koja mu je povjerena ili o kojoj je inače dužan da se brine” (Šćepović i Lepir, 2023).

Zanemarivanje dolazi „u paketu” sa devijantnim ponašanjima u porodici, kao što su zloupotreba psihoaktivnih supstanci (alkohol, droga) ili kriminal. Zanemarivanje može biti prisutno u siromašnim, ali i u dobro situiranim porodicama, s tim što je u siromašnim porodicama ono obično rezultat objektivnih nemogućnosti zadovoljavanja potreba svih članova porodice, dok je u materijalno situiranim porodicama to plod klasičnog nemara i nebrige za potrebe drugih. Ipak, iskustva govore da je zanemarivanje prisutnije u mate-

rijalno depriviranim porodicama, gdje stanje siromaštva utiče na promjenu prioriteta, u čemu zavisni članovi porodice ostaju uskraćeni za potrebna sredstva i pažnju (Šćepović i Lepir, 2023).

Krivični zakonik Republike Srpske („Službeni glasnik RS”, br. 64/17, 104/18, 15/21 i 89/23) u članu 208. definiše krivično djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici. Prema ovom članu, ‘ko primjenom nasilja, prijetnjom da će napasti na život ili tijelo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, tjelesni integritet ili duševno zdravlje člana svoje porodice, kazniće se zatvorom do tri godine’. Teži oblici ovog djela obuhvataju slučajeve kada je djelo učinjeno prema djetetu, u prisustvu djeteta, ili kada nastupe teške posljedice po zdravlje žrtve.

POČINIOCI AKCIONO-NACIONALNOG PLANA

Glavni počinilac ANP jeste akter prilagođen strukturi: suprug/otac. On nosi oko 50% svih iniciranja ANP. Dominira kao počinilac ANP u svakom ponašanju, ali je ta dominacija posebno intenzivna kod najoštrijih ANP, kao što su prijetnje i udaranja. Vrlo je važno da ponašanja sa visokim indeksom nasilnosti u 100% slučajeva počinje suprug-otac. Supruga-majka kao počinilac ANP pokriva oko jednu petinu svih inicijativa, ali su to uglavnom blaža ANP. Čak i u ponašanjima u kojima ona sama dostiže maksimum angažmana, to je uvijek makar dvostruko manje u odnosu na supruga-oca (Miletić-Stepanović, 2006).

U odnosu na suprugu-majku kao počinioca ANP, suprug-otac makar dvostruko češće počinje svako posmatrano ponašanje, a prijetnje i udaranja čak pet puta češće. Primjer o incestu koji se događao između oca i kćeri od 4. godine u vrijeme kada je majka bila u porodilištu (Lukić, 1998). Supruga nije imala nikakvu podršku od svoje roditeljske porodice (razvedena alkoholičarka). Ona sama je socijalni slučaj. Situacija incesta se ponovila poslije nekoliko godina. Muž je prijetio da će ih sve poklati ako nešto budu pričale okolo, ali je ipak završio u zatvoru.

Sljedeći slučaj je slučaj žene-ubice. Živjela je u situaciji jakog hroničnog nasilja, bila prebijena u toku trudnoće (Stevanović, 1998). „Muž joj je džudo reprezentativac Jugoslavije, tukao je sve redom, svoju majku, svoju trudnu ženu; razbijao flašu o glavu, sklapirao je, tukao nogom od stolice. Djecu je tukao trožilnim kablom, crijevom za gas, vilama i lancima od bicikla” (Miletić-Stepanović, 2006).

AGRESIJA U SAVREMENOM SVIJETU

Razumijevanje agresije oduvijek je bilo, a danas je to i posebno, izazov za sve one u nauci, politici, umjetnosti koji izučavaju ponašanje pojedinaca i grupa. Vjerovatno najteži, ali osnovni problem šta treba podrazumijevati pod riječju agresija ili agresivnost – izgleda nigdje u svijetu još nije uspješno riješen, pa su zbrke oko toga pojma, semantičko-lingvističke prirode, razlog što još postoji nerazumijevanje i međusobno mimoilaženje, čak i onda kada se o tome pojmu raspravlja naučno i na skupovima koje vode odlični stručnjaci iz psihologije, psihijatrije ili sociologije.

Sama riječ potiče od latinskog *aggredior*, što ima više značenja, a prvenstveno znači: koraknuti ka, zakoračiti; bliže prići, ali i: iznenada napasti, nasrnuti. Činjenica što kod većine ljudi vrlo česta upotreba riječi agresija izaziva gotovo automatski negativnu asocijaciju, još više otežava objektivni prilaz ovom složenom pojmu.

PSIHOLOŠKO-PSIHIJATRIJSKI VID NASILJA

Da li smatrate da je nasilje bolest, da li je urođena ili se stiče? Pojava nasilja nesumnjivo kompleksnog fenomena u životu pojedinca i društva mora da se proučava, između ostalih vidova, i sa onog psihološko-psihijatrijskog. Dovoljno je da pomenemo jednu određenu i u savremenoj psihijatrijskoj klasifikaciji prilično omeđenu grupu psihijatrijskih bolesnika za koje se zna da su skloni nasilnom odnosno agresivnom ponašanju, ili da se podsjetimo čestog mehanizma odbrane pojedinca koji se služi projekcijom i tada na paranoidan način pokušava da preradi svoje unutarnje agresivne potrebe – pa da uvidimo da se ova grana medicine mora prihvatiti kao neophodno pomoćno sredstvo u kauzalno-genetskom prilazu problemu nasilja.

Dok je klinički psihološko-psihijatrijski način posmatranja u stanju da pruži relativno zadovoljavajući prikaz agresivnog ponašanja bolesnog pojedinca u uslovima psihijatrijskih ustanova u kojima se ovaj nalazi na ispitivanju i liječenju, socijalna psihopatologija i socijalna psihijatrija, bez kojih se savremeni razvoj psihijatrije ne može zamisliti, sve su više u mogućnosti da objektivno posmatraju i procjenjuju pojave nasilja, organizovanog ili onog spontanog i eksplozivno ispoljavanog u manjim ili većim društvenim grupama (Jerotić, 2018).

Treba istaći da je nasilje nekog čovjeka ili čitave grupe upravljeno prema nekom drugom čovjeku, grupi, pa i prema prirodi ili stvarima od vrijednosti, često jedini način samoodržanja pred nezadrživom navalom ničim obuzdane agresije, koja bi se, u suprotnom, svom silnom upravila prema unutra i dovela do samouništenja. Ovim mehanizmom klackalice, pri čemu je agresija upravljena čas prema spolja čas prema unutra, mogu se dobro objasniti samoubistva ubica. Vrlo vjerovatno su i neke čovjekove fizičke bolesti izraz samorušilaštva koje je dostiglo određen stupanj (Jerotić, 2018).

OBAVEZANO PSIHIJATRIJSKO LIJEČENJE, ČUVANJE U ZDRAVSTVENOJ USTANOVI I PSIHOSOCIJALNI TRETMAN

Mjera obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, bez obzira na to da li se radi o neuračunljivom ili bitno smanjeno uračunljivom učiniocu, izriče se na neodređeno vrijeme i traje dok se ne otklone psihičke smetnje usljed kojih je izvršio krivično djelo. Zbog toga, sud je dužan da svake godine u posebnom postupku utvrđuje da li su prestali postojati razlozi zbog kojih je osuđeno lice upućeno u zdravstvenu ustanovu i, na osnovu toga, odlučuje o njenom ukidanju ili potrebi daljeg produžavanja.

U slučaju da i dalje postoje razlozi zbog kojih je osuđeni upućen na obavezno liječenje i čuvanje u bezbjednosti, mjera obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi s obzirom na to da je neodređenog trajanja, može da traje duže od izrečene kazne zatvora. Mjera bezbjednosti obaveznog psihosocijalnog tretmana takođe je namijenjena za krivična djela koja spadaju u grupu nasilničkog kriminaliteta (Bajičić, 2021).

Izriče se učiniocu krivičnog djela sa elementima nasilja ako su ispunjena dva uslova: prvi, ako se na osnovu ranijeg života učinioca, njegovih psihičkih karakteristika i ličnosti utvrdi da postoji opasnost da će ponoviti isto ili slično krivično djelo i drugi da je radi otklanjanja opasnosti potreban psihosocijalni tretman učinioca krivičnog djela. Izriče se uz kaznu zatvora i uslovnu osudu.

Ukoliko je izrečena uz kaznu zatvora, izvršava se u ustanovama za izdržavanje kazne zatvora. U slučaju da je osuđeni pušten na uslovni otpust, a ne nastavi sa izvršavanjem ove mjere u drugoj odgovarajućoj ustanovi, sud će opozvati uslovni otpust. U slučaju da je izrečena uz uslovnu osudu, a učinilac se u toku vremena provjeravanja određenog u uslovnoj osudi ne podvrgne obaveznom psihosocijalnom tretmanu, sud će opozvati uslovnu osudu i izreći utvrđenu kaznu (Bajičić, 2021).

PSIHOTERAPIJA, NASLJEĐE NASPRAM OKOLINE

Psihoterapija, ili terapija razgovorom, podrazumijeva različite tretmane koji mogu pomoći pojedincima koji doživljavaju širok spektar mentalnih zdravstvenih tegoba i emocionalnih izazova, u ublažavanju tih stanja, radi boljeg funkcionisanja i ostvarivanja većeg stepena psihološkog blagostanja. Psihoterapija se definiše kao informisana i namjerna primjena kliničkih metoda i međuljudskih stavova proizašlih iz utvrđenih psiholoških principa u svrhu pomoći ljudima da modifikuju svoje ponašanje, spoznaje, emocije i/ili druge lične karakteristike u pravcima koje učesnici smatraju poželjnom (Dimitrijević i Stančić, 2024).

Postoji preko 400 varijanti psihoterapijskih pristupa, teorijski model na kojem se zasnivaju (psihodinamski, bihejvioralno-kognitivni, humanistički, integrativno-holistički itd.), format (individualni, porodični, parovni, grupni), vremensko trajanje, učestalost sesija itd. Psihoterapijom se bave stručnjaci različitih profila kao što su psihijatri, psiholozi, socijalni radnici, filozofi itd.

Veoma snažna preporuka podrazumijeva da postoje dokazi visokog kvaliteta da tretman proizvodi klinički značajan efekat na simptome poremećaja koji se liječi, postoje dokazi visokog kvaliteta da tretman proizvodi klinički značajan efekat na funkcionalne ishode, postoje dokazi visokog kvaliteta da tretman proizvodi klinički značajan efekat na simptome i/ili funkcionalne ishode barem tri mjeseca nakon prekida tretmana, barem jedno sprovedeno istraživanje je pokazalo efikasnost u neistraživačkim okruženjima (Dimitrijević i Stančić, 2024).

Istraživanja pokazuju da genetski faktori igraju značajnu ulogu u određenim psihološkim osobinama i stanjima mentalnog zdravlja. Na primjer, studije o nasljednosti sugerišu da genetski stav može uticati na osjetljivost pojedinca na stanja kao što su depresija ili anksioznost. Biološki mehanizmi, kao što su hormoni i neurološki procesi, doprinose bihejvioralnim i psihološkim obrascima, što potvrđuju studije o razvoju mozga i funkciji neurotransmitera, koje naglašavaju ulogu bioloških osnova u oblikovanju psiholoških atributa. Sredina u kojoj osoba odrasta, uključujući kulturne, društvene i porodične faktore, takođe, značajno oblikuje njenu ličnost i ponašanje. Teorija socijalnog učenja, na primjer, sugerise da se ponašanje uči posmatranjem i oponašanjem drugih (Dimitrijević i Stančić, 2024).

KRIVIČNA DJELA PROTIV SLOBODA I PRAVA GRAĐANA

Svako ljudsko biće samim činom rođenja, bez obzira na svoj pol, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, imovinu, obrazovanje, društveni položaj ili druge osobine stiče određena neotuđiva prava i slobode. Od broja i obima sloboda i prava, od obima, efikasnosti i načina njihove zaštite, kao i od mogućnosti njihovog ostvarivanja u svakodnevnom životu, zavisiće i stvarni položaj čovjeka u društvu. Ona se temelje na vrijednostima dostojanstva, jednakosti, slobode, nediskriminacije, tolerancije, pravde, odgovornosti, međusobne saradnje i prihvatanja (Bajičić, 2023).

Kao takva, ljudska prava i slobode su univerzalna, neotuđiva, nedjeljiva i međusobno zavisna. Ljudska prava i slobode su isti za sva ljudska bića i ne mogu se oduzeti, osim u slučajevima kada se njima ugrožavaju prava i slobode drugih lica. Radi se o pravima i slobodama koja su međusobno uslovljena i povezana i ne mogu se posmatrati odvojeno jedno od drugih. Naime, ljudska prava nisu zasluge ili nagrade pa se, stoga, ne poklanjaju niti se oduzimaju već pripadaju svakom čovjeku na temelju činjenice njegovog postojanja.

Najznačajniji dokument za zaštitu ljudskih prava i sloboda je Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, koja obavezuje sve države potpisnice da u okviru

svojih nadležnosti garantuju svakom građaninu prava i slobode određene u konvenciji. Osnovni zadatak svake savremene države je da kroz propisivanje zakona uredi i obezbijedi zaštitu ljudskih prava i sloboda. Jedan od načina njihove zaštite je i krivičnopravna zaštita (Bajičić, 2023).

Krivična djela protiv sloboda i prava građanina sadržana u ovoj glavi su: povreda ravnopravnosti građana, povrede prava upotrebe jezika i pisma, prinuda, otmica, protivpravno lišenje slobode, proganjanje, trgovina ljudima, trgovina djecom, udruživanje radi vršenja krivičnih djela trgovine ljudima i djecom, onemogućavanje povratka izbjeglih i raseljenih lica, zlostavljanje, mučenje i drugo neljudsko i ponižavajuće postupanje, ugrožavanje bezbjednosti, narušavanje nepovredivosti stana, protivzakonito pretresanje, povreda tajnosti pisma i drugih pošiljki, neovlašćeno prisluškivanje i tonsko snimanje, neovlašćeno fotografisanje itd.

KRIVIČNA DJELA PROTIV BRAKA I PORODICE

Brak i porodica predstavljaju područje društvenog života sa vrlo osjetljivim i emotivnim vezama koje postoje između izvršioca i pasivnog subjekta. Krivično pravo kao ultima ratio, tj. krajnje sredstvo, svoju primjenu u oblasti bračnih i porodičnih odnosa ima samo u slučaju da se radi o teškom kršenju i ugrožavanju bračnih i porodičnih prava. Radi se o dobrima koja su značajna za funkcionisanje ne samo svakog pojedinca već i društva u cjelini, zbog čega je krivičnopravna intervencija u cilju krivičnopravne zaštite ovih dobara ne samo opravdana već i neophodna.

Brak i porodica su stub svakog društva i predstavljaju zajednicu ljudi koja se zasniva na određenim vrijednostima kao što su ljubav, osjećanja, povjerenje, srodstvo i slično. Kao takvi, brak i porodica predstavljaju značajna i važna dobra koja se štite na više načina. Društveni mehanizmi zaštite braka i porodice mogu biti pravni i vanpravni. Vanpravni mehanizmi zaštite ostvaruju se kroz bračna i porodična savjetovališta, razne fondove, centar za socijalnu zaštitu i dr.

Od pravnih mehanizama najznačajnije je porodično pravo, koje zaštitu pruža kroz Porodični zakon, kojim se uređuju porodično-pravni odnosi između bračnih supružnika, roditelja i djece, usvojioca i usvojenika, staraoca i šticeinika i odnosi između srodnika u bračnoj, vanbračnoj ili usvojeničkoj porodici, te postupci nadležnih organa u vezi s porodičnim odnosima i starateljstvom.

Zbog činjenice da se radi o društvenim dobrima koja spadaju u strogo privatnu sferu svakog pojedinca i koja proizvode određena pravna dejstva koja prevazilaze interese bračnih drugova i porodičnih zajednica, krivičnopravna zaštita je opravdana samo u slučaju da se na drugi način ne može postići njihova zaštita. Naime, bračni i porodični odnosi imaju opštedruštveni značaj iz kojih nastaju i razvijaju se brojni pravni odnosi koji nalažu i opravdavaju krivičnopravnu intervenciju.

Brak je zakonom uređena zajednica života žene i muškarca i zasniva se na slobodnoj odluci muškarca i žene da zaključie brak, na ravnopravnosti bračnih supružnika, međusobnom poštovanju i uzajamnom pomaganju. Krivičnopravna zaštita braka opravdana je u slučajevima da dolazi do ograničavanja ili oduzimanja sloboda među bračnim supružnicima, kao i u slučaju pravne valjanosti zaključenja braka.

Porodica je životna zajednica roditelja i djece i drugih srodnika i krivičnopravna zaštita se ograničava na zaštitu maloljetnih članova porodice, kao i onih članova porodice prema kojima se vrše teške povrede njihovih osnovnih prava. Veći broj krivičnih djela protiv braka i porodice su blanketnog karaktera i imaju karakter delicta propira, jer se kao izvršilac javlja lice sa određenim posebnim ličnim svojstvom ili odnosom.

Objekat zaštite su određena prava i slobode čovjeka u bračnoj ili porodičnoj zajednici.

Polazeći od osnovne funkcije krivičnog prava, koja podrazumijeva zaštitu osnovnih ljudskih prava i sloboda, kao i zaštitu osnovnih vrijednosti i opštih dobara koja su u funkciji ostvarivanja osnovnih prava i sloboda, može se reći da su krivičnopravnom zaštitom obuhvaćeni brak i porodica koji predstavljaju važnu vrijednost, odnosno opšte dobro svakog čovjeka.

Brak i porodica predstavljaju vrijednosti i dobra koja su značajna za funkcionisanje ne samo svakog pojedinca već i društva u cjelini, zbog čega je krivičnopravna intervencija u cilju krivičnopravne zaštite ovih dobara ne samo opravdana već i neophodna. Krivičnopravna zaštita braka i porodice usmjerena je na zaštitu onih prava i sloboda čovjeka koja se ostvaruju ili zadovoljavaju u okviru bračne ili vanbračne zajednice.

Brak i porodica su stub svakog društva i predstavljaju zajednicu ljudi koja se zasniva na određenim vrijednostima kao što su ljubav, osjećanja, povjerenje, srodstvo i slično. Kao takvi, brak i porodica predstavljaju značajna i važna dobra koja se štite na više načina. Zaštita se odnosi na različite oblike nasilnog ugrožavanja bračnih i porodičnih odnosa koji se štetno odražavaju na prava i slobode onih koji žive u takvim odnosima.

To su pravo na zakonit brak, sloboda odlučivanja u vezi sa zaključenjem braka, pravo vršenja roditeljskog prava, pravo na lični mir i spokoj, pravo na zdrav rast i razvoj i slično. Predmet krivičnopravne zaštite bračnog odnosa su prava čovjeka koja se manifestuje u punovažnosti i valjanosti sklapanja braka, njegovom dejstvu i prestanku, slobodi odlučivanja stupanja u bračni odnos i slično.

Zaštita se pruža kršenju principa monogamnosti braka i svakom obliku prevarnog postupanja prilikom sklapanja braka. Krivičnopravna zaštita prava čovjeka u okviru porodičnih odnosa ostvaruje se kroz regulisanje odnosa roditelja i djece, roditelja međusobno, starateljstva, izdržavanja, imovinskih odnosa i slično. Radi se o zaštiti samo određenih egzistencijalnih prava i suštinskih odnosa između pojedinih članova porodice.

Objekat radnje su bračni supružnici, roditelji, djeca i maloljetna lica koja su ujedno i pasivni subjekti. Potrebno je napomenuti da su isti objekti radnje obuhvaćeni i u drugim glavama posebnog dijela kao što su krivična djela protiv života i tijela, protiv prava i sloboda, protiv polnog integriteta i seksualnog zlostavljanja i iskorišćavanja djeteta. Zbog specifičnosti koje proizilaze iz posebnih svojstava izvršioca, načina izvršenja i posljedice, opravdano je postojanje krivičnih djela protiv braka i porodice.

Radnja izvršenja postavljena je različito u zavisnosti da li se radi o krivičnim djelima protiv braka ili krivičnim djelima protiv porodice. Kod krivičnih djela protiv braka radnja izvršenja manifestuje se u radnjama kojima se zaključuje ili omogućava brak koji je prema zakonskim rješenjima zabranjen ili se dozvoljava vanbračna zajednica sa djetetom. Kod nekih oblika krivičnih djela protiv braka, kao radnja izvršenja se javlja prinuda, odnosno sila i prijetnja.

Kod krivičnih djela protiv porodice, radnja izvršenja se manifestuje u narušavanju i promjeni porodičnog stanja i povređivanju i ugrožavanju njenih članova. Radnja izvršenja se, u zavisnosti od oblika krivičnog djela protiv porodice, gdje se kao pasivni subjekt javlja dijete, sastoji u protivpravnom zadržavanju ili oduzimanju djeteta, u njegovom zapuštanju, zlostavljanju, napuštanju ili povredi njegove privatnosti, kao i u izbjegavanju davanja zakonom određenog davanja.

Kod nekih oblika, kao radnja izvršenja se javlja povreda i kršenje porodičnog stanja i porodičnih obaveza. Takođe, kao radnja izvršenja se pojavljuje i nasilje prema članu porodice koje se manifestuje u primjeni sile i prijetnje. S obzirom na radnju izvršenja kojom se povređuju norme drugih zakona, a ne krivičnog prava, uočljivo je da većina krivičnih djela iz ove glave ima blanketni karakter.

Izvršilac može biti svako lice, međutim, kod većeg broja krivičnih djela protiv braka i porodice, kao izvršilac se javlja lice sa posebnim ličnim svojstvima ili ličnim odnosom. Radi se o krivičnim djelima *delicta propria*, gdje izvršilac može biti samo lice sa određenim

svojstvom ili određenim odnosom prema pasivnom subjektu. S obzirom na to, kao izvršioci javljaju se službena lica ovlaštena za zaključivanje i raskidanje braka, bračni supružnici, članovi porodice ili porodične zajednice i bliski srodnici.

Posljedica kod određenog broja krivičnih djela se ne utvrđuje, jer se radi o formalnim ili djelatnosnim krivičnim djelima, koji u svom biću ne sadrže posljedicu, dok je kod jednog broja posljedica konkretna i sastoji se u povredi ili ugrožavanju bračne ili porodične zajednice i njenih članova. U zavisnosti od oblika krivičnog djela, posljedica se manifestuje u zabranjenoj i nedozvoljenoj bračnoj zajednici, promjeni porodičnog stanja djeteta, narušavanju njegovog razvoja, privatnosti i bezbjednosti. Takođe, kao posljedica javlja se povreda i ugrožavanje života, tjelesnog integriteta i spokojsva, kako djeteta tako i drugog člana porodice.

Oblik krivice kod krivičnih djela protiv braka i porodice je umišljaj, kako direktni tako i eventualni. Pored toga, kod pojedinih oblika ovih krivičnih djela, pored umišljaja, kod izvršioca je potrebno i postojanje svijesti o odlučujućim činjenicama koje se nalaze u biću krivičnog djela. To je svijest o zabranjenosti ili ništavnosti braka koji se sklapa, svijest o uzrastu pasivnog subjekta u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja i svijest o protivpravnosti radnje izvršenja.

Krivična djela protiv braka i porodice su: dvobračnost, omogućavanje zaključenja nedozvoljenog braka, prinudno zaključenje braka, vanbračna zajednica sa djetetom, oduzimanje djeteta, promjena porodičnog stanja, zapuštanje i zlostavljanje djeteta, napuštanje djeteta, povreda privatnosti djeteta, nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, kršenje porodičnih obaveza, izbjegavanje davanja izdržavanja i rodoskrvljenje.

NASILJE U PORODICI ILI PORODIČNOJ ZAJEDNICI

Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici je krivično djelo koje se odnosi na svaki član fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja, koji se desi u porodici ili porodičnoj zajednici, ili između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, bez obzira na to da li izvršilac dijeli ili je dijelio isto prebivalište kao i žrtva.

Članom porodice ili porodične zajednice, u smislu ovog krivičnog djela, smatraju se supružnici ili bivši supružnici i njihova djeca i djeca svakog od njih, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, njihova djeca ili djeca svakog od njih, srodnici po tazbini zaključno do drugog stepena, bez obzira na činjenicu da je bračna zajednica prestala, roditelji sadašnjih i bivših bračnih i vanbračnih partnera, srodnici iz potpunog usvojenja u prvoj liniji bez ograničenja, a u pobočnoj zaključno sa četvrtim stepenom, kao i srodnici iz nepotpunog usvojenja, lica koja vezuje odnos starateljstva, lica koja žive ili su živjela u istom porodičnom domaćinstvu, bez obzira na srodstvo, lica koja imaju zajedničko dijete ili je dijete začeto, iako nikada nisu živjela u istom porodičnom domaćinstvu, te lica koja su međusobno bila ili su još u emotivnoj ili intimnoj vezi, nezavisno od toga da li izvršilac dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom.

Krivično djelo ima osnovni, tri teža i lakši oblik. Osnovni oblik se sastoji u primjeni nasilja, prijetnjom da će se napasti na život ili tijelo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem kojima se ugrožava spokojsvo, tjelesni integritet ili duševno zdravlje člana svoje porodice ili porodične zajednice. Ovo krivično djelo predstavlja izuzetno ozbiljan problem koji je prešao dug put od načina prepoznavanja, kao privatnog problema same porodice, do ozbiljnog društvenog problema i kršenja osnovnih ljudskih prava.

Radi se o društveno negativnoj pojavi koja se javlja u svakom društvu, unutar porodice ili partnerskih odnosa, bez obzira na dob, pol, klasu, obrazovanje, vjersku pripadnost ili političko opredjeljenje. To je krivično djelo koje obuhvata ona ponašanja kojima jedan član porodice ugrožava tjelesni integritet, mentalno zdravlje ili spokojsvo drugog člana

porodice. Ono se, takođe, može odrediti i po tome ko su bile žrtve nasilja, što se najjednostavnije karakteriše kao: nasilje među partnerima, nasilje nad starijim osobama, članovima porodice i nasilje nad djecom u porodici.

Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici je višeslojan pojam koji u krajnjoj instanci podrazumijeva zloupotrebu moći i povjerenja u porodičnim odnosima, s ciljem uspostavljanja kontrole nad njima. Objekat zaštite je pravo čovjeka na fizički ili psihički integritet kao člana porodice u okviru porodice ili porodične zajednice, odnosno zaštita egzistencijalnih prava i suštinskih odnosa među članovima porodice ili porodične zajednice.

Objekat radnje je čovjek kao član porodice ili porodične zajednice, koji je ujedno i pasivni subjekt. Objekat radnje, odnosno pasivni subjekt su supružnici ili bivši supružnici i njihova djeca i djeca svakog od njih, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, njihova djeca ili djeca svakog od njih, srodnici po tazbini zaključno do drugog stepena, bez obzira na činjenicu da je bračna zajednica prestala, roditelji sadašnjih i bivših bračnih i vanbračnih partnera, srodnici iz potpunog usvojenja u prvoj liniji bez ograničenja, a u pobočnoj zaključno sa četvrtim stepenom, kao i srodnici iz nepotpunog usvojenja, lica koja vezuje odnos starateljstva, lica koja žive ili su živjela u istom porodičnom domaćinstvu, bez obzira na srodstvo, lica koja imaju zajedničko dijete ili je dijete začeto, iako nikada nisu živjela u istom porodičnom domaćinstvu te lica koja su međusobno bila ili su još u emotivnoj ili intimnoj vezi, nezavisno od toga da li učinilac dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom.

Radnja izvršenja postavljena je alternativno i sastoji se u primjeni nasilja, kvalifikovanoj prijetnji i drskom i bezobzirnom ponašanju. Kao i samo nasilje, porodično nasilje je širok pojam koji obuhvata nasilje među partnerima, nasilje nad djecom, kao i nad starijim članovima porodice i porodične zajednice. To je nasilje koje se odvija u privatnoj sferi života, odnosno ono predstavlja sve nasilne radnje među članovima porodice koji žive zajedno. Primjena nasilja je skup ponašanja izvršioca prema pasivnom subjektu čiji je cilj kontrola nad pasivnim subjektom upotrebom sile, zastrašivanjem i manipulisanjem.

Nasilje u porodici možemo podijeliti po različitim oblicima ispoljavanja kao što su: fizičko, psihičko, seksualno i ekonomsko. Fizičko nasilje podrazumijeva korištenje dijelova tijela ili oružja radi prijetnje, kazne, dominiranja, kontrolisanja ili povređivanja člana porodice ili porodične zajednice. Može da se vrši različitim načinima i sredstvima, a za posljedicu može da ima laku i tešku tjelesnu povredu.

Psihičko nasilje se odnosi na ozbiljnu prijetnju da će biti napadnut život ili tijelo člana porodice ili porodične zajednice. Ono se sastoji u zastrašivanju, konstantnom kritikovanju, potcjenjivanju, optuživanju, emocionalnom ucjenjivanju, stvaranju nesigurnosti kod žrtve, verbalnom zlostavljanju, uznemiravanju, maltretiranju i slično. Seksualno nasilje se odnosi na svaki vid povrede polne slobode i morala, svaki vid degradiranja ili ponižavanja na seksualnoj osnovi, svaki vid prisiljavanja na seksualni odnos i silovanje. Ovu vrstu nasilja često prate fizičko i psihičko nasilje, a često se svi ti slučajevi nasilja vrše istovremeno i kao takvi su posebno ponižavajući.

Ekonomsko nasilje obuhvata uzimanje novca i vrijednih stvari, kontrolisanje zarade i primanja, zabranu članu porodice da raspolaže svojim i zajedničkim prihodima, zabranu da se zaposli i ostvari sopstvene prihode, oduzimanje sredstava za rad, nametanje obaveze stalnog podnošenja detaljnih izvještaja o trošenju novca i slično. Nasilje najčešće počinje da se manifestuje kao: a) nasilje poslije zasnivanja bračne zajednice, b) nasilje u trudnoći, i c) nasilje poslije rođenja djeteta i poslije ženinog pokušaja uspostavljanja ekonomske nezavisnosti. Radnja izvršenja prijetnjom podrazumijeva postojanje kvalifikovane prijetnje koja podrazumijeva stavljanje u izgled nekog zla licu kojem se prijeti.

Od prijetnje treba razlikovati opomenu koja je krivičnopravno irelevantna, jer kod prijetnje lice treba da doprinese na bilo koji način zlu kojim prijeti. Radnja izvršenja koja se ispoljava u drskom i bezobzirnom ponašanju podrazumijeva svako ono ponašanje izvršioca koje znatnije odstupa od uobičajenog ponašanja u porodičnim odnosima kao što

je grub i bahat odnos prema članu porodice ili porodične zajednice. Ova radnja podrazumijeva manifestaciju očito netrpeljivog odnosa izvršioca prema pasivnom subjektu. Važno je napomenuti da je radnja izvršenja određena posljedicom, odnosno da je usljed jedne od navedenih radnji došlo do ugrožavanja spokojsva, tjelesnog integriteta ili duševnog zdravlja člana svoje porodice ili porodične zajednice.

To znači da se ugrožavanje posmatra objektivno na osnovu preduzete radnje izvršenja, a ne subjektivno sa aspekta pasivnog subjekta. Između preduzetih radnji izvršenja i ugrožavanja mora postojati uzročna veza. Izvršilac krivičnog djela može biti samo lice koje je član porodice ili porodične zajednice koje primjenom nasilja, prijetnjom da će napasti na život ili tijelo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojsvo, tjelesni integritet ili duševno zdravlje člana svoje porodice ili porodične zajednice.

Posljedica djela određena je apstraktno i sastoji se u ugrožavanju spokojsva, tjelesnog integriteta ili duševnog zdravlja člana svoje porodice ili porodične zajednice. Ugrožavanje podrazumijeva mogućnost nastupanja konkretne posljedice u vidu smrti, teške tjelesne povrede ili teškog ugrožavanja zdravlja, što predstavlja teži oblik ovog krivičnog djela ako su one nastupile. Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici ostavlja dugotrajne i teške posljedice na pasivnog subjekta.

Neke od njih su vrlo vidljive i jasne, kao što je većina tjelesnih povreda, neke su manje uočljive i često skrivene čitavim nizom drugih simptoma, kao što je slučaj sa psihičkim nasiljem. Osim toga, neke posljedice su neposredne, a neke se razvijaju s vremenom, kao što je najčešće slučaj sa psihološkim poteškoćama, pogotovo u slučajevima ponovljenog nasilja kao što je nasilje u porodici. Fizičke posljedice porodičnog nasilja uključuju tjelesne povrede i narušeno tjelesno zdravlje, uključujući razvoj hroničnih bolesti i narušeno reproduktivno zdravlje. Psihičke posljedice su, po pravilu, nevidljive i neprepoznatljive i mnogo su češće od fizičkih posljedica, iako ih nije uvijek lako povezati sa stvarnim uzrokom.

OBLIK KRIVICE PODRAZUMIJEVA POSTOJANJE UMIŠLJAJA IZVRŠIOCA

Oblik krivice podrazumijeva psihološki odnos učinioca prema djelu i posljedicu. U krivičnom pravu razlikujemo umišljaj (direktni i eventualni) i nehat. Kod krivičnog djela nasilja u porodici, učinilac najčešće postupa sa umišljajem, svjestan zabranjenosti svog ponašanja i mogućih posljedica. Postojanje umišljaja utvrđuje se na osnovu okolnosti izvršenja djela, motiva i ponašanja učinioca prije i nakon izvršenja.

Prvi teži oblik podrazumijeva postojanje kvalifikatornih okolnosti koje se odnose na sredstvo izvršenja. Ovaj oblik postoji ako je izvršilac prilikom preduzimanja radnje izvršenja koristio oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo pogodno da pasivnom subjektu tijelo teško povrijedi ili mu naruši zdravlje. Drugi teži oblik podrazumijeva postojanje kvalifikatornih okolnosti koje se odnose na posljedicu i posebno svojstvo pasivnog subjekta (Bajičić, 2023).

Teža posljedica se odnosi na nastupanje teške tjelesne povrede ili teškog narušavanja zdravlja pasivnog subjekta, dok se posebno svojstvo odnosi na to da je djelo učinjeno prema djetetu ili u prisustvu djeteta. U odnosu na težu posljedicu, kod izvršioca mora da postoji nehat.

Treći teži oblik takođe podrazumijeva postojanje kvalifikatornih okolnosti koje se odnose na posljedicu. Ovaj oblik postoji u slučaju da je usljed krivičnog djela nastupila smrt pasivnog subjekta, u odnosu na koju kod izvršioca mora da postoji nehat, u suprotnom bi se radilo o krivičnom djelu ubistva ili teškog ubistva (Bajičić, 2023).

Lakši oblik podrazumijeva postojanje privilegovanih okolnosti koje se odnose na radnju izvršenja. Ovaj oblik postoji u cilju obezbjeđenja izvršenja izvršene zaštitne mjere ili hitne mjere zaštite od nasilja u porodici koje je sud odredio izvršiocu na osnovu zakona.

Izvršilac djela koji prekrši izrečenu mjeru zaštite ili drugu hitnu mjeru zaštite čini ovaj oblik krivičnog djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici.

Krivična sankcija propisana za osnovni oblik je novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. Za prvi teži oblik propisana je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina, za drugi teži oblik kazna zatvora od dvije do deset godina, dok je za treći teži oblik propisana kazna zatvora od tri do petnaest godina. Za posebni oblik propisana je novčana kazna i kazna zatvora do tri godine. Reagovanje je prva i glavna stavka pri pomoći sebi ili nekome drugome. Nemojte potiskivati probleme (Bajičić, 2023).

SLUČAJEVI NASILJA U PORODICI

U 2024. godini Ministarstvu je prijavljeno 1070 slučaja nasilja u porodici (manje za 10,3%), od kojih su 946 krivična djela (manje za 8,5%) a za 124 slučaja su podneseni izvještaji OJT u skladu sa ZoZONUP (manje za 22,0%). Nasilje u porodici su počinila 1103 lica, nad 1378 žrtava (Informacija o stanju bezbjednosti u Republici Srpskoj, 2024).

RB	Nasilje u porodici	2024	2023	+-%
1.	Broj slučajeva nasilja	1.070	1.193	-10,3
1.1.	Broj krivičnih djela	946	1.034	-8,5
1.2.	Ukupno podneseno izvještaja OJT u skladu sa ZoZoNUP	124	159	-22,0
2.	Broj izvršilaca nasilja	1.103	1.250	-11,8
3.	Broj žrtava nasilja	1.378	1.520	-9,3

Tabela 1. Pregled slučajeva nasilja u porodici 2024/2023.

Prema učiniocima nasilja u porodici podneseno je 938 izvještaja OJT zbog počinjenog KD Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici i 124 Izvještaja o izvršenom nasilju u porodici. Takođe, predloženo je 209 hitnih mjera zaštite, od kojih je sprovedeno 205 mjera i predloženo je 68 zaštitnih mjera od kojih je sprovedene 52 mjere (Tabela 1). Učinioci nasilja u porodici su u 92,9% slučajeva bili muškog pola. Prema starosti, najbrojniji učinioci su muška lica starosti od 41 do 50 godina (29,3%). Evidentirana su i četiri maloljetnika, koja su izvršila nasilje u porodici (Informacija o stanju bezbjednosti u Republici Srpskoj, 2024).

Kao žrtve nasilja u porodici evidentirana su i djeca: do četiri godine (42), do 14 godina (125) i od 15 do 18 godina (59). Najčešći odnos izvršioca i žrtve nasilja u porodici je: suprug – supruga (31,3% od ukupnog broja žrtava), vanbračni partner – partnerka (10,6%), otac – sin (9,1%), otac – kćer (8,5%), sin – otac (7,9%), sin – majka (5,6%), te bivši partner – bivša partnerka (6,4%), i drugo. Kao posljedica nasilja u porodici, 14 lica je zadobilo teške tjelesne povrede, 496 lica je zadobilo lake tjelesne povrede, dok su ostale žrtve pretrpjele strah i uznemirenost (Informacija o stanju bezbjednosti u Republici Srpskoj, 2024).

KRIVIČNA DJELA IZVRŠENA UNUTAR PORODICE

Uz već pomenuta KD Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, u 2024. godini izvršena su i najteža krivična djela unutar porodice. Tokom 2024. godine u Republici Srpskoj je evidentirano ukupno devet ubistava (tri KD Teško ubistvo, četiri KD Ubistvo i dva ubistva u kojima je počinilac izvršio samoubistvo). Od ukupnog broja ubistava u 2024. godini na štetu članova porodice ili porodične zajednice (bliskih osoba) počinjeno je pet ubistava (dva KD Teško ubistvo, jedno KD Ubistvo i dva ubistva nakon kojih je izvršilac počinio samoubistvo), što predstavlja više od polovine od ukupnog broja izvršenih ubistava u Republici Srpskoj (Informacija o stanju bezbjednosti u Republici Srpskoj, 2024).

Kao žrtve ubistava unutar porodice, smrtno je stradalo pet lica i dva izvršioca. Izvršena su:

- Dva KD Teško ubistvo: jedno izvršeno u Doboju, gdje je supruga uz pomoć ljubavnika ubila supruga, a drugo na području Broda, gdje je suprug lišio života suprugu;
- Jedno KD Ubistvo u Banjoj Luci, gdje je intimna partnerka lišila života partnera;
- Dva ubistva nakon čega su počinioци izvršili samoubistvo: jedno u Foči, kada je suprug ubio suprugu, i drugo u Šipovu, kada je vanbračni suprug ubio vanbračnu suprugu, te
- Jedno KD Izazivanje opšte opasnosti, gdje je otac teretnim vozilom usmrtio maloljetnog sina (Informacija o stanju bezbjednosti u Republici Srpskoj, 2024).

U 2020. godini Ministarstvu je prijavljeno 1109 slučajeva nasilja u porodici, od kojih je 715 krivičnih djela, 203 prekršaja i za 191 slučaj su podneseni izvještaji OI u skladu sa ZoZONUP (više za 8,5%). Nasilje u porodici je počinilo 1158 lica, nad 1327 žrtava. Broj slučajeva nasilja je manji za 9,3% u odnosu na 2019. godinu (Informacija o stanju bezbjednosti u Republici Srpskoj, 2024).

RB	Nasilje u porodici	2020.	2019.	+-%
1.	Broj slučajeva nasilja (prekršaji i KD)	1.109	1.223	-9,3
1.1.	Broj krivičnih djela	715	465	53,8
1.2.	Broj prekršaja	203	582	-65,1
1.3.	Podneseno izvještaja OJT u skladu sa ZoZoNUP	191	176	8,5
2.	Broj izvršilaca nasilja	1.158	1.275	-9,2
3.	Broj žrtava nasilja	1.327	1.492	-11,1

Tabela 2. Pregled slučajeva nasilja u porodici 2020/2019.

Prema učiniocima nasilja u porodici podneseno je 696 izvještaja OJT zbog počinjenog KD i 203 izvještaja o izvršenom nasilju u porodici, 195 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka i izdato je 12 prekršajnih naloga zbog počinjenih prekršaja. Takođe, predložene su 54 hitne mjere zaštite od kojih je sprovedeno 48 mjera 25 i predloženo je 60 zaštitnih mjera od kojih je sprovedeno 46 mjera (Tabela 2). Učinioci nasilja u porodici su u 90,2% slučajeva bili muškog pola. Prema starosti, najbrojniji učinioci su lica starosti od 41 do 50 godina (26,7%). Evidentirano je i 14 maloljetnika koji su izvršili nasilje unutar porodice (Informacija o stanju bezbjednosti u Republici Srpskoj, 2024).

ZAKLJUČAK

Analiza porodičnih odnosa, psiholoških procesa i uloge aktera akcionih nacionalnih planova (ANP) u prevenciji nasilja ukazuje na složenost fenomena koji nadilazi granice jedne naučne discipline. Nasilje u porodici i narušavanje ljudskih prava i sloboda ne mogu se posmatrati isključivo kroz prizmu individualnog ponašanja, već zahtijevaju integrisani pristup u kojem se povezuju pravni, psihološki, sociološki i bezbjednosni aspekti.

Porodica je centralni okvir u kojem se oblikuju vrijednosti i identitet pojedinca, ali i prostor u kojem se mogu manifestovati različiti oblici nasilja i kršenja prava. Prepoznavanje i razumijevanje tih procesa ključni su za izgradnju efikasnih mehanizama zaštite i unapređenja prava i sloboda.

Zaključuje se da je nužno dalje razvijati multidisciplinarni pristup u istraživanju i praksi, osnaživati institucije i stručnjake koji učestvuju u sprovođenju ANP-a, te jačati svijest šire društvene zajednice o značaju prevencije nasilja. Samo na taj način moguće je ostvariti suštinski napredak u zaštiti porodice, očuvanju ljudskog dostojanstva i unapređenju sloboda u savremenom društvu.

Digitalni svijet se možda poigrao sa djecom, ali šta je sa ljudima? U svijetu punom tehnologije, žudnjom za uspjehom i brzim tempom života zastanite na trenutak i osvrnite se malo oko sebe. Razmislite da li su svi i sve onako kako izgleda. Vrlo često su izloženi nasilju oni za koje najmanje smatramo da jesu.

Da li je moguće da pored toliko učestalih tema o nasilju, rekli bih istih, broj žrtava raste iz dana u dan?

LITERATURA

- Dmičić, M. i Glodić, D. (2008). *Ljudska prava i slobode*. Banja Luka: Mikroprint.
- Jovičić, D. i Karan, S. (2018). *Uvod u pravo*. Banja Luka: Nezavisni univerzitet Banja Luka.
- Šćepović, D., & Lepir, Lj. (2023). *Nasilje u porodici*. Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci, Fakultet političkih nauka.
- Miletić-Stepanović, V. (2006). *Nasilje nad ženama u Srbiji na razmeđu milenijuma*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Jerotić, V. (2018). *Čovjek i njegov identitet*. Beograd: Zadužbina Vladete Jerotića.
- Bajičić, V. (2021). *Krivično pravo: Opšti dio*. Banja Luka: Nezavisni univerzitet Banja Luka.
- Dimitrijević, S. i Stančić, S. (2024). *Psihologija – Prolegomena*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Bajičić, V. (2023). *Krivično pravo: Posebni dio*. Banja Luka: Nezavisni univerzitet Banja Luka.
- Informacija o stanju bezbjednosti u Republici Srpskoj. (2024). Ministarstvo unutrašnjih poslova. <https://mup.vladars.rs/statistike/pdf/cir/31679229.pdf>

HUMAN RIGHTS AND FAMILY RELATIONS: ANP ACTORS AND VIOLENCE PREVENTION

Author: MIRJANA SUBOTIĆ

Email: mirjanasubotic02@gmail.com

Mentors: Prof. Velibor Bajičić, Prof. Siniša Karan

Faculty of Security and Protection, University of Banja Luka

Introduction: Contemporary society faces complex challenges that are reflected in the disruption of family relationships and the emergence of various forms of domestic violence.

Aim: The aim is to look at current challenges in the field of human rights protection through a multidisciplinary approach, to shed light on the role of institutions in the prevention of violence.

Materials and Methods: The research is based on the analysis of legal documents, statistical reports from the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Srpska, and relevant literature in the field of criminal law.

Results: In 2024, 1,070 cases of domestic violence were reported, which represents a decrease of 10.3% compared to the previous year. Perpetrators of violence are male in 92.9% of cases. The most represented group consists of men aged between 41 and 50.

Conclusion: Domestic violence is a multidimensional problem that requires an integrated approach through strengthening the awareness of the community and improving institutional capacities.

Keywords: domestic violence; human rights; criminal offense; prevention